

POSLEDNÁ PRÁCA RNDR. FRANTIŠKA BALÁTA, CSC.**Branislav Matoušek**

Známy moravský ornitológ František Balát bol jeden z prvých českých odborníkov, ktorý začal s pravidelným výskumom avifauny západného Slovenska (hlavne Podunajska a Pomoravia). Začal s ním tesne po prechode frontu 2. svetovej vojny a po oslobodení územia Slovenska a južnej Moravy (už v novembri 1945), teda v čase kedy sa všade ešte pohybovali vojská (predovšetkým ruské, no na niektorých miestach aj rumunske). Pokračoval vo výskume niekoľko rokov, dosiahol na vtedajšiu dobu významné úspechy – bol prvý, kto v povojnových rokoch kontroloval hniezda orliakov morských v Podunajskej, pomáhal pri zbere oologického materiálu vtedy najvýznamnejšiemu kolektorovi týchto zbierok hraběti Kinskému (zber vajec v kolónii kormoránov v Podunajských Biskupiciach), atď. Bolo to obdobie vo viacerých smeroch pionierske.

Pri svojich exkurziách na západné Slovensko bol v kontakte s mnohými slovenskými domácimi ornitológmi (Matouškovcami, Brtekovcami, Bališom, Somogyim, avšak snád najvýznamnejšie kontakty mal s A. Štollmannom). Tieto kontakty mu umožnili aby vojenskú prezenčnú službu odslúžil na Slovensku (ako nadaný a skúsený huslista bol členom vojenskej kapely v Bratislave) a aby sa neskôr na krátky čas zamestnal v Slovenskom múzeu v Bratislave (dnešnom Slovenskom národnom múzeu) a v Štúdiu dokumentárnych filmov v Bratislave.

Ako pre každého človeka, tak i pre mladého Baláta bolo toto obdobie iste najemotívnejšie, ktoré si rád pripomínal. Spomínal vlastne do konca svojho života a so spomienkami na Slovensko sa tiež lúčil keď zomieral.

V roku 1992 bol už zdravotne na tom veľmi zle a pobýval v nemocnici. Už nemohol ani aktívne písať a tak svoje posledné spomienky diktoval manželke, ktorá ich starostlivo zapisovala. Vzniklo dielo, ktoré je ojedinelé v slovenskej ornitologickej bibliografii.

Čoskoro po smrti môjho priateľa Františka Baláta obrátil som sa na jeho manželku s otázkou čo bude s jeho pozostalosťou. V tom čase som sa už dlhodobo zaujímal o históriu slovenskej ornitológie a biografii slovenských ornitológov a ornitológov so vzťahmi k Slovensku. Dostal som od pani Dr. E. Balátovej-Tuláčkovej, DrSc. zásielku jeho posledných spomienok napísanú na dvoch stranách strojopisom spolu s nasledovným dopisom.

Kedže som vlastníkom tohto rukopisu, v plnom znení ho uverejňujem.

Františkovy vzpomínky na exkurze na jižní Slovensko.¹

*Moje první návštěva Slovenska v listopadu roku 1945 za ornithologickým účelem vedla do Trnavy, neboť jsem se dozvěděl od ing. Kadlece, že nový druh pro československou ornithofaunu hrdlička zahradní (*Streptopelia decaocto*) se tam běžně vyskytuje. Zajel jsem za panem Fr. Matouškem, kterému jsem hned po příchodu do jeho domu sdělil své přání vidět tuto hrdličku. K mému překvapení mne pan Matoušek sdělil: "Tak pojďme na dvůr!" Tam nabral hrst kukuřice a hodil ji na střechu přízemního domku. Hrdličky tam ihned přiletěly*

a začaly kukuřiči zobat. Netušil jsem, že během let sa tento druh rozšíří po celé naší republice a že jednu hrdličku (samečka) budu krmit na balkoně našeho bytu v Brně přímo z ruky.

O velikonocích v roce 1946 jsme podnikli s panem Josefem Novotným z Hodonína exkurzi do okolí Gabčíkova, odkud bylo známo před válkou hnízdo orla mořského (*Haliaetus albicilla*). Po zastávce u poříčního dozorce pana Učně jsme jeli do hájovny "Dekány" k hajnému panu Csókovi, poněvadž pan Učeň slyšel, že v jeho revíru tito orli ještě hnízdí. Ten nám to potvrdil a proto jsme všichni jeli motorovým člunem asi 1 km proti proudu na ostrov "Új osztály". Tam nás pan Csóka zavedl přímo ke hnízdu na silném topolu, na kterém jsem potom okroužkoval dvě mláďata.

V červnu téhož roku (1946) jsme se vypravili spolu s Janem Brtkem a Josefem Somogyim na dunajský ostrov u Podunajských Biskupic na hnízdiště kormoránů a volavek popelavých (*Ardea cinerea*). Šli jsme tam pěšky z Bratislavy podél Dunaje. Ubytovali jsme se u hajného v hájence "Pereš". Potom jsme šli na hnízdiště, které bylo naším cílem. Poněvadž jsme tam byli až koncem června, téměř ze všech hnízd byla již mláďata vyvedena. Jen ve dvou hnízdech jsme ještě zastihli úplně opeřené mladé kormorány. Ti se při mém přiblížení ke hnízdu, ležícímu vysoko v korunách topolů, rozlétlí a snesli se do okolních vysokých kopřiv, jimiž byl celý ostrov porostlý. Po okroužkování mláďat jsme je pustili přímo do Dunaje, kde se ihned potopili a vynořili se o kus dále. Jedno z nich bylo již v listopadu téhož roku uloveno v severní Itálii.² Táto exkurze v nás zanechala nezapomenutelné dojmy, které byly u mých společníků znásobeny ještě tím, že po oba dva dny chodili po lokalitě s kopřivami sahajjícími až po krk pouze v krátkých kalhotách.³

Bedřich Karel hrabě Kinský projevil velký zájem o vejce kormoránů a volavek pro svou známou oologickou sbírku. Navrhl proto uspořádat koncem dubna roku 1947 společnou exkurzi též za spoluúčasti pana Františka Matouška, ing. Otty Kadlece a svého asistenta Josefa Berana. Jště před příchodem do hnízdní kolonie kormoránů se nám podařilo objevit na Velkém Žitném ostrově dosud neznáme hnízdo sýkory lužní (*Parus montanus*). Cestou zpět jsme jště učinili zástavku v lednické hnízdní kolonii volavek popelavých.

Začátkem dubna (asi v r. 1950) jsme jeli s Dr. Milanem Bališem zkontrolovat hnízdo orla mořského u Gabčíkova. Zjistil jsem, že ve hnízdě je 1 vejce. Proto jsme co nejrýchleji odešli. V tom roce se mládě nevyvedlo a předpokládám, že vejce bylo zničeno vranami. Dr. Bališ měl s sebou brokovnici a náboj s drobnými broky, neboť sbíral materiál drobných pěvců pro sbírky Slovenského národního muzea v Bratislavě, kde byl zaměstnán. Na ostrově s hnízdem orla mořského však nevypálil ani ránu. Velmi mne proto mrzelo, že jsme byli dokonce podezříváni, že jsme orla mořského zastřelili, což je naprostý nesmysl. Na ostrově byl síce později nalezen postřelený mořský orel, avšak je třeba zdůraznit, že na ostrov vystupovali nekontrolovaně i loďníci z lodí plavících se po Dunaji. Podle zpráv tito loďníci měli nezřídka pušku a mohu k tomu jen poznamenat, že na podzim byl na tomto ostrově nalezen střelený jelen.

Exkurze s Andrejem Štollmannem do okolí Komárna (je to pravděpodobně mé první setkání s A. Štollmannem). První den jsme se věnovali okolí Komárna. Pozorovali jsme většinou s hráze, poněvadž byla povodeň. Jako kuriozitu vzpomínám nález hnízda moudivláčka (*Remiz pendulinus*), které bylo tak nízko nad vodou, že bylo před několika dny zatopeno a starý pták vězel utopený ve vchodovém otvoru. Na druhý den jsme se na kolech vypravili směrem k "Čiliz Radvaně". Na zaplavených pastvinách a polích jsme pozorovali velké množství bahňáků (podrobněji viz článek v Sylvii).⁴

Epilóg manželky Dr. F. Baláta pani RNDR. Emilie Balátovej-Tuláčkovej, DrSc.¹

Poslední vzpomínka byla nadiktována na velikonoční pondělí (20.4.1992) odpoledne, asi 6 hodin před Františkovým skolem.

Sprievodný list pani RNDR. E. Balátovej-Tuláčkovej, DrSc.

V Brně dne 1.5.1992

Vážený pane řediteli,

posílám Vám vše, co František stačil vyprávět o svých exkursích na Slovensko. Je mně nesmírně líto, že jsme to nedokončili – podíl na tom má týden před velikonočními svátky, kdy František měl teplotu a bolesti v souvislosti se začínajícím herpesem, který byl brzy zlikvidován. Na úterý, 21.4., jsme plánovali vyprávění o exkursi do okolí Gabčíkova podniknutý Františkem a dr. Štollmannem v roce 1953, které jsem se též zúčastnila.

Ještě jednou Vám za vše srdečně děkuji.

*S uctivým pozdravem Vaše
E. Balátová*

Dnes originály týchto dvoch významných dokumentov sa nachádzajú v mojom archíve.

Dr. František Balát bola skutočne osobnosť, ktorá sa v určitom období významne zapísala do histórie slovenskej ornitológie. Existujú však i ďalšie významné dokumenty v priamom vzťahu k dr. Balátovi a verím, že časom budú publikované. Medzi tieto najvýznamnejšie počítam korešpondenciu medzi F. Balátom a A. Štollmannom (v archíve posledne menovaného), ktorá veľmi krásne ilustruje viaceré otázky tohto obdobia. Dúfam, že raz uvidia svetlo sveta.

V každom prípade František Balát bola svojrázna osobnosť, mimoriadne bezprostredná, nie vždy dobre chápaná. Bol blízkym priateľom viacerých slovenských ornitológov, no nielen u nich sa zapísal do spomienok.

Milý František, česť Tvojej pamiatke.

Poznámky

¹ Nadpis práce zrejme koncipovala pani RNDR. E. Balátová.

² Bližšie pozri Matoušek F., 1947: Zpráva ornit. sekcie Slovenskej prírodovedeckej spoločnosti v Bratislave o obrúčkovaní vtákov roku 1946. Přírodovedný sborník 2:55-57, Martin.

³ Obrátil som sa s prosbou na MUDr. Jozefa Somogyiho, CSc., posledného žijúceho účastníka tejto exkurzie, o jeho spomienky na tieto časy a jeho láskavosťou dostal som tieto riadky:

„V roku 1946 sme sa rozhodli navštíviť kolóniu kormoránov. My, bratislavskí, sme vybavili povolenie prechodu cez Zimný prístav. Ešte na margo – všetko sa to odvíjalo od Brtekovcov, kde sme boli „pečení-varení“ a kde sme neraz konzumovali delikátne pokrmy z diviny (ktorá pozostávala z preparátorskej dielne pana J. Brteka, sen.). A teta Jožka, teda

1 RNDR. Emilie Balátová-Tuláčková, DrSc. (*1.11.1926, Zagreb, Chorvatsko – †21.5.2005, Žerňůvky [u Tišnova], Česká republika). Za láskavé oznámenie týchto údajov srdečne ďakujem p. Doc. RNDR. Karlovi Hudecovi, DrSc.

pani Brteková, bola ako dcéra lesáka, majsterkou v príprave diviny. No a z tejto bázy sme vyrazili na pochod. Prešli sme zimným prístavom a potom sme šli popri brehu Dunaja, väčšinou veľmi neschodným terénom (vysoký bylinný podrast, väčšinou žihlavový). Kým sme po často až vyčerpávajúcom pochode neprišli k horárni Pereš. Boli sme dohovorení s revírnikom Tandelmayerom. Ten nás usadil v horárni a dovolil nám tam prespať na sene na povale nad kravínom. Zaspali sme iba zásluhou namáhavého pochodu, veď viete, na sene to za veľa nestojí, samé ostie a iné pichlavé súčiastky sušených tráv, teda žiadna mäkká perinka. A pod nami prežúvali a rôzne zvuky vydávali kravy. No a Franta Balát nám skoro prepadol pomedzi laty na povale na kravy. V poslednom momente sa podarilo zabrániť pádu a možnému „poškodeniu kráv“.

Ráno nás potom na člne previezol horár Kováč na ostrov kormoránov a nechal nás tam. No a boli sme v krajine svojich snov. Túlili sme sa pod hniezdami v žihlavách a vrstve charakteristicky zapáchajúceho guana, ktoré sa pri každom kroku rozprašovalo. Franta, ako vynikajúci stromolezec, kontroloval hniezda a niekoľko mladých, ktoré boli tesne pred vylietanim, sme okružkovali. Okrem volaviek popolavých sme pozorovali aj volavku striebriстую (Egretta garzetta), čo František neskôr odpublikoval v *Sylvii*⁵. O našom zanietení svedčí aj skutočnosť, že sme boli s Jankom Brtekom v krátkych nohaviciach (v tej žihlave!) a vôbec nám to nevadilo. Franta, ako ďaleko skúsenejší terénista chodieval vždy náležite oblečený, aby sa ochránil pred takýmito situáciami. Veľa sme sa od neho priučili

A ešte jednu informáciu treba spomenúť. František mal vtedy malú Kodak Retínu, najjednoduchší model a fotografoval.“

⁴ Bližšie pozri článok Balát F., Štollmann A., 1953: Ornitologická exkurze na Velký Žitný ostrov. *Sylvia*, 14:105-109, Praha

⁵ *Sylvia*, 8(3-4):92, Praha 1946.

Fotodokumentácia z exkurzie:

Plavba do kolónie kormoránov, Biskupice, 29.6.1946

Jozef Somogyi, horár p. Kováč, F. Balát (zľava doprava) Foto: Ján Brtek, jun.

Ján Brtek jun. a J. Somogyi (zľava doprava) v porastoch *Urtica dioica*.
Biskupice, Na Husích ostrovoch, 29.6.1946. Foto: F. Balát

Jozef Somogyi so svojim prvým krúžkovaným kormoránom.
Biskupice, Na Husích ostrovoch, 29.6.1946. Foto: F. Balát

Všetky fotografie z archívu MUDr. J. Somogyiho (pôvodne archív F. Baláta).

Adresa autora:

RNDr. Branislav Matoušek, CSc., Kozácka 46, 917 02 Trnava, Slovensko,
e-mail: bmatousek@wmx. sk